MAKTABGACHA TA’LIM YO‘NALISHI TALABALARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Xasanova Ug‘ilshod Hamidovna
Shahrisabz davlat pedagogika instituti,
magistratura bitiruvchisi
E-mail: charosbonuziyoyeva9@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23772414

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalarining kasbiy kompetensiyalarini innovatsion yondashuv asosida rivojlantirishning nazariy-pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Kasbiy kompetensiya tushunchasining mazmuni, uning tarkibiy jihatlari, an’anaviy pedagogik yondashuvlardan innovatsion ta’limga o‘tishning nazariy asoslari hamda bo‘lajak tarbiyachilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda pedagogik shart-sharoitlarning ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, innovatsion ta’lim texnologiyalari, raqamli ta’lim muhiti, muammoli va kreativ topshiriqlarni kasbiy tayyorgarlik bilan uyg‘unlashtirish imkoniyatlari asoslanadi. Maqolada kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga doir yaxlit pedagogik modelni shakllantirish uchun nazariy-metodologik yo‘nalishlar va amaliy tavsiyalar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy kompetensiya, kasbiy kompetentlik, maktabgacha ta’lim, bo‘lajak tarbiyachi, innovatsion yondashuv, pedagogik shart-sharoitlar, pedagogik model, kreativlik, raqamli ta’lim, refleksiya.

Kirish. Zamonaviy oliy pedagogik ta’limning muhim vazifalaridan biri nazariy bilimlarni egallagan, ularni amaliy faoliyatda qo‘llay oladigan, mustaqil fikrlaydigan va kasbiy vaziyatlarga moslasha oladigan mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Maktabgacha ta’lim yo‘nalishida bu vazifa alohida ahamiyatga ega, chunki bo‘lajak tarbiyachining kasbiy tayyorgarligi bolalarning rivojlanishi, ta’lim-tarbiya jarayonining sifati va pedagogik muhitning samaradorligiga ta’sir ko‘rsatadi.

Kasbiy tayyorgarlikni faqat nazariy ma’lumotlarni o‘zlashtirish yoki alohida amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish bilan cheklab bo‘lmaydi. Bo‘lajak tarbiyachi pedagogik vaziyatni tahlil qilishi, bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olishi, ta’lim faoliyatini rejalashtirishi, mos metod va vositalarni tanlashi hamda o‘z faoliyati natijalarini baholashi lozim. Shu sababli kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish oliy pedagogik ta’limning mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllarini o‘zaro uyg‘unlashtirishni talab etadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni ta’lim sohasidagi munosabatlarning huquqiy asoslarini belgilaydi [1]. Mazkur huquqiy asos doirasida bo‘lajak pedagoglarni tayyorlashda ta’lim mazmuni va metodlarini takomillashtirish, nazariy bilimlarning amaliy qo‘llanishini kuchaytirish dolzarb vazifalardan biri sifatida qaraladi.

Tadqiqotning maqsadi va metodologik yondashuvlari. Maqolaning maqsadi maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalarining kasbiy kompetensiyalarini innovatsion yondashuv asosida rivojlantirishning nazariy-pedagogik asoslarini yoritish va mazkur jarayonni takomillashtirishga doir ilmiy-amaliy yo‘nalishlarni belgilashdan iborat.

Maqolada pedagogik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tahlilning asosiy yo‘nalishini kasbiy kompetensiyaning mazmuni, innovatsion ta’limning pedagogik imkoniyatlari va ularni bo‘lajak tarbiyachilar tayyorgarligiga tatbiq etish masalalari tashkil etadi.

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatga yo‘naltirilgan va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlarning o‘zaro uyg‘unligi tashkil etadi. Tizimli yondashuv kasbiy kompetensiyalarni o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlar majmui sifatida o‘rganishga imkon beradi. Kompetensiyaviy yondashuv bilimlarni amaliy vazifalarni bajarishda qo‘llashga urg‘u beradi. Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv talabaning mustaqil va amaliy faoliyatini kuchaytirsa, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv uning individual imkoniyatlari va kasbiy rivojlanish ehtiyojlarini hisobga olishni nazarda tutadi.

Kasbiy kompetensiya tushunchasining nazariy-pedagogik mazmuni. Pedagogik adabiyotlarda “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalari o‘zaro bog‘liq holda qo‘llanadi. Kompetensiya muayyan faoliyatni bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka va talablar majmuini anglatadi. Kompetentlik esa shaxsning mazkur bilim va ko‘nikmalarni aniq faoliyat sharoitida maqsadga muvofiq qo‘llay olishida namoyon bo‘ladi. Shu nuqtayi nazardan, kasbiy kompetensiya mutaxassisning kasbiy vazifalarni bajarishga tayyorligi va ularni samarali amalga oshirish imkoniyatlarini ifodalovchi murakkab pedagogik hodisa sifatida qaraladi.

Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalarining kasbiy kompetensiyasi pedagogik bilimlar, amaliy faoliyat ko‘nikmalari, kasbiy muloqot, kreativ fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish va o‘z faoliyatini tahlil qilish qobiliyatlarini qamrab oladi. Mazkur jihatlar bir-biridan ajralgan holda emas, balki yaxlit tizim sifatida rivojlanishi kerak.

Kasbiy kompetensiyani faqat o‘zlashtirilgan ma’lumotlar miqdori bilan baholash yetarli emas. Talabaning pedagogik vaziyatni tushunishi, maqsadga mos qaror qabul qilishi, tanlangan metodni asoslay olishi va faoliyat natijasini tahlil qilishi ham muhim hisoblanadi. Shuning uchun kasbiy tayyorgarlikni baholashda bilim bilan bir qatorda amaliy harakatlar, mustaqillik, kreativlik va refleksiv faoliyat ko‘rsatkichlarini hisobga olish zarur.

Pedagogik fikr taraqqiyoti va innovatsion yondashuvning o‘rni. Pedagogika tarixida ta’lim-tarbiya jarayonining maqsadi, mazmuni, metodlari va o‘qituvchi faoliyatiga doir qarashlar turli davrlarda takomillashib borgan. Sharq mutafakkirlarining ilm, odob, axloq, mehnat va shaxs kamolotiga oid qarashlari pedagogik tafakkur taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Keyingi davrlarda pedagogik nazariyalarda o‘quvchining bilish faoliyati, mustaqil fikrlashi, amaliy tajribasi va ta’lim jarayonidagi faolligiga e’tibor kuchaygan.

Ushbu tarixiy taraqqiyot ta’lim metodlari va pedagogik qarashlarning jamiyat ehtiyojlari, inson haqidagi tasavvurlar hamda ta’lim maqsadlari bilan bog‘liq holda rivojlanishini ko‘rsatadi. Zamonaviy innovatsion yondashuv ham pedagogik tajribani inkor etish emas, balki uning samarali jihatlarini yangi ta’lim sharoitlari, texnologiyalar va kasbiy ehtiyojlar bilan uyg‘unlashtirishni nazarda tutadi.

Innovatsion yondashuv ta’lim jarayonida yangi yoki takomillashtirilgan mazmun, metod, vosita va tashkiliy yechimlardan maqsadli foydalanishni anglatadi. Bunda yangilikning o‘zi emas, balki uning ta’lim maqsadiga muvofiqligi, talabalar faoliyatini faollashtirishi va kutilayotgan o‘quv natijalariga xizmat qilishi muhimdir.

Maktabgacha ta’lim yo‘nalishida innovatsion yondashuv muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, mashg‘ulotlarni loyihalash, interaktiv topshiriqlarni bajarish, raqamli resurslardan foydalanish va pedagogik qarorlarni asoslash orqali amalga oshirilishi mumkin. Bunday faoliyat talabalarning nazariy bilimlarini kasbiy vazifalar bilan bog‘lashga yordam beradi.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari. Kasbiy kompetensiyalarni samarali rivojlantirish uchun bir nechta o‘zaro bog‘liq pedagogik shart-sharoitlarni hisobga olish lozim.

Birinchidan, ta’lim mazmuni kasbiy faoliyatga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak. Talabalar pedagogika va maktabgacha ta’limga oid nazariy bilimlarni o‘zlashtirish bilan birga, ularni aniq pedagogik vaziyatlarda qo‘llashni mashq qilishlari zarur.

Ikkinchidan, o‘quv faoliyati talabalarning mustaqil fikrlashi va ijodiy izlanishini rag‘batlantirishi kerak. Muammoli topshiriqlar, amaliy vaziyatlar, loyihalar va guruhli faoliyat talabalarni tayyor ma’lumotni qabul qilishdan uni tahlil qilish va amaliy yechim ishlab chiqishga yo‘naltiradi.

Uchinchidan, pedagogik jarayonda qayta aloqa va refleksiya tizimli tashkil etilishi lozim. Talaba o‘z faoliyatidagi muvaffaqiyat va kamchiliklarni aniqlashi, o‘z yechimlarini asoslab berishi hamda keyingi rivojlanish yo‘nalishlarini belgilashi kerak.

To‘rtinchidan, raqamli ta’lim vositalari pedagogik maqsadga muvofiq tanlanishi zarur. LMS orqali o‘quv faoliyatini tashkil etish, topshiriqlarni taqdim etish va natijalarni kuzatish; CMS orqali o‘quv mazmunini boshqarish imkoniyatlari ta’lim jarayonini tartibga solishga yordam berishi mumkin. Biroq texnologiyadan foydalanishning o‘zi kompetensiya rivojlanganini anglatmaydi: uning samarasi topshiriqlar mazmuni, talaba faoliyati va baholash tizimiga bog‘liq.

O‘zbekiston Oliy attestatsiya komissiyasida e’lon qilingan ilmiy ishlar bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda evristik va integrativ yondashuvlar, pedagogik modellashtirish hamda kompetentlikni baholash mezonlariga e’tibor qaratilganini ko‘rsatadi [2; 3]. Bu yo‘nalishlar kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishni faqat alohida metodlar bilan emas, balki o‘zaro bog‘langan pedagogik mexanizmlar orqali o‘rganish muhimligini ko‘rsatadi.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish modelining nazariy tuzilishi. Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalarining kasbiy kompetensiyalarini innovatsion yondashuv asosida rivojlantirish jarayonini maqsadli tashkil etish uchun pedagogik modeldan foydalanish mumkin. Mazkur model beshta o‘zaro bog‘liq komponentni qamrab oladi.

Maqsadli komponent talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish maqsadi va vazifalarini belgilaydi.

Mazmuniy komponent mutaxassislik fanlari, kasbiy bilimlar, pedagogik vaziyatlar va amaliy topshiriqlar mazmunini birlashtiradi.

Jarayonli komponent innovatsion ta’lim metodlari, interaktiv mashqlar, loyihaviy faoliyat, raqamli resurslar va mustaqil ta’limni tashkil etish shakllarini qamrab oladi.

Diagnostik komponent kompetensiyalarni baholash mezonlari, ko‘rsatkichlari va diagnostik topshiriqlarini o‘z ichiga oladi.

Natijaviy komponent talabalarning kasbiy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, kreativligi va refleksiv faoliyatidagi o‘zgarishlarni tavsiflaydi.

Modelning amaliy qiymati komponentlarning alohida mavjudligida emas, balki ularning o‘zaro muvofiqligida namoyon bo‘ladi. Masalan, maqsad kasbiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishni rivojlantirishdan iborat bo‘lsa, o‘quv topshiriqlari ham shunday qarorlarni ishlab chiqishni talab qilishi, baholash mezonlari esa qarorning asoslanganligi va amaliy maqsadga muvofiqligini aks ettirishi kerak.

Kasbiy kompetensiyalarni baholash mezonlari. Talabalarning kasbiy kompetensiyalarini baholash uchun quyidagi mezonlardan foydalanish taklif etiladi:

- Motivatsion-qadriyatli mezon — kasbga qiziqish, mas’uliyat va kasbiy rivojlanishga intilish.
- Kognitiv mezon — kasbiy bilimlarni o‘zlashtirish, tushuntirish va pedagogik vaziyatlarda qo‘llash.
- Faoliyatli-amaliy mezon — ta’lim-tarbiya faoliyatini rejalashtirish va kasbiy topshiriqlarni bajarish.
- Kreativ mezon — mustaqil yechim ishlab chiqish, yangi g‘oyalarni taklif etish va innovatsion vositalardan maqsadli foydalanish.
- Refleksiv mezon — o‘z faoliyatini tahlil qilish, natijalarni baholash va xulosalar chiqarish.

Mazkur mezonlar tegishli ko‘rsatkichlar va diagnostik topshiriqlar bilan to‘ldirilishi lozim. Ularning ishonchliligi hamda talabalarning kompetensiyalarini qay darajada aks ettirishi alohida tekshirilishi kerak.

Tadqiqot muhokamasi. Nazariy tahlil maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishni ko‘p komponentli pedagogik jarayon sifatida o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Innovatsion ta’lim texnologiyalari ushbu jarayonda muhim vosita bo‘lishi mumkin, biroq ularning samaradorligi ta’lim maqsadi, kasbiy mazmun, talabalarning faol ishtiroki va baholash mezonlari bilan uzviy bog‘liqlikda namoyon bo‘ladi.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning istiqbolli yo‘nalishlaridan biri nazariy bilimlarni muammoli va amaliy topshiriqlar bilan birlashtirishdir. Bunday yondashuv talabalarning faqat ma’lumotni eslab qolishini emas, balki uni kasbiy vaziyatlarda qo‘llashini ham nazarda tutadi. Raqamli ta’lim muhiti esa topshiriqlarni tizimli tashkil etish, qayta aloqa berish va mustaqil ta’limni qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlarini yaratishi mumkin.

Shu bilan birga, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga doir pedagogik modelning samaradorligi nazariy mulohazalar bilangina isbotlanmaydi. Uning amaliy natijalari aniq mezonlar, diagnostik vositalar va tajriba-sinov ma’lumotlari asosida baholanishi zarur.

Xulosa. Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalarining kasbiy kompetensiyalarini innovatsion yondashuv asosida rivojlantirish oliy pedagogik ta’lim mazmuni, metodlari, vositalari va baholash tizimini o‘zaro uyg‘unlashtirishni talab etadi. Kasbiy kompetensiya nazariy bilimlarni amaliy vazifalarda qo‘llash, pedagogik qarorlarni asoslash, kreativ fikrlash va o‘z faoliyatini tahlil qilish bilan namoyon bo‘ladi.

Innovatsion yondashuvning pedagogik qiymati yangi texnologiyalardan foydalanish bilangina emas, balki ularning kasbiy maqsadlarga muvofiq tanlanishi, amaliy topshiriqlar bilan uyg‘unlashtirilishi va natijalarning asoslangan mezonlar orqali baholanishi bilan belgilanadi. Shu asosda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning maqsadli, mazmuniy, jarayonli, diagnostik va natijaviy komponentlardan iborat pedagogik modelini ishlab chiqish hamda uning

samaradorligini tajriba-sinov asosida tekshirish dissertatsiya tadqiqotining muhim ilmiy-amaliy yo‘nalishi sifatida belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori. — 2019-yil 8-may, PQ-4312-son.
2. Ilk qadam. Maktabgacha ta’lim tashkilotining davlat o‘quv dasturi. — Toshkent, 2022.
3. Quchqorova N.M. Pedagogik kasbiy kompetentligi va kreativlik. — Toshkent: Bookmany print, 2022. — 260 b.
4. Tolipov U.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. — Toshkent: Fan, 2017.
5. Qodirova F.R. va boshq. Maktabgacha pedagogika. — Toshkent: Tafakkur, 2019.
6. Paniagua, A., Istance, D. Teachers as Designers of Learning Environments: The Importance of Innovative Pedagogies. Paris: OECD Publishing, 2018. — 206 p. Manba.
7. Schleicher, A. Helping Our Youngest to Learn and Grow: Policies for Early Learning. Paris: OECD Publishing, 2019. DOI.
8. Pearson, E., Degotardi, S. Innovative Pedagogical Approaches in Early Childhood Care and Education (ECCE) in the Asia-Pacific Region: A Resource Pack. UNESCO, 2016.